

แนวทางการบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์  
ผักหวานพืชเศรษฐกิจในจังหวัดขอนแก่น  
**Means to Management of Cultivation and Propagating  
Pag Wan in Khon Kean Province**

วิไลวัจน์ กฤษณะภูติ<sup>1</sup>,  
สุรเดช ไสยกิจ<sup>2</sup>, กิตติพงษ์ พิพิธกุล<sup>3</sup>  
และ ลักขณา อินทร์บึง<sup>4</sup>

มหาวิทยาลัยภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

**Wilaiwat Krisanaputhi<sup>1</sup>,  
Suradej Sayeyakit<sup>2</sup>, Kittiphong Phitkul<sup>3</sup>  
and Langkana Indhong<sup>4</sup>**

North Eastern University, Thailand

Email : noina\_nong@yahoo.com

\*\*\*\*\*

### บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในจังหวัดขอนแก่น ศึกษาเงื่อนไขแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในจังหวัดขอนแก่น และแนวทางการบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในจังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้ให้ข้อมูลจำนวน 24 คน ประกอบด้วย เกษตรกรผู้เพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานที่ประสบผลสำเร็จ ในเขตพื้นที่อำเภอเมือง อำเภอน้ำพอง และอำเภอน้ำโสม จังหวัดขอนแก่น จำนวน 13 คน กลุ่มเกษตรกร ผู้ทดลองและปลูกผักหวาน อำเภอเมืองจันทบุรี จังหวัดขอนแก่น จำนวน 8 คน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน เกษตรอำเภอ จำนวน 1 คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ กึ่งโครงสร้าง แนวทางการสัมภาษณ์ แนวทางการสังเกต แนวทางการสนทนากลุ่ม แบบประเมินผลการดำเนินงาน วิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนา (Descriptive analysis)

ผลการวิจัย พบว่า (1) การบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในจังหวัดขอนแก่น ด้านแรงงาน เป็นแรงงานในครอบครัว ด้านการเงิน มีรายได้จากการขายใบอ่อน ขายต้นกล้า ขายเมล็ดพันธุ์ ด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ ถังขนาดยาวใส่ต้นกล้า ด้านการตลาด ขายผลผลิตที่สวนที่ไร่ ด้านการจัดการทั่วไป เกษตรกรได้เพาะปลูกผักหวานกับต้นลำไย ห่าง 2 เมตร ปลูกกับต้นตะขบ และปลูกกับต้นแค ห่าง 1 คอก (2) เงื่อนไขแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน เงื่อนไขแห่งความสำเร็จฯ ปัจจัยภายใน ได้แก่ เกษตรกรมีความอดทน ความตั้งใจจริง ความคิดริเริ่มในทางที่ดี สนใจใฝ่เรียนรู้อยู่เสมอ คิดค้นและทดลอง ปัจจัยภายนอก ได้แก่ เกษตรกรได้นำแนวคิดจากธรรมชาติของผักหวานที่เกิดในดงป่ามาปรับเปลี่ยนวิธีปลูกให้สอดคล้องกับธรรมชาติและสร้างเครือข่ายภาครัฐและเอกชนให้การเผยแพร่ข้อมูล ขาดความสนใจใฝ่รู้จากการเพาะปลูกผักหวาน ขาดความอดทนพากเพียร และ (3) แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มเพาะปลูกและขยายพันธุ์บ้านท่าศาลา อำเภอเมืองจัตุมะ จังหวัดขอนแก่น หลังจากเกษตรกรได้รวมกลุ่มเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน และได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่ม การเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานของเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จขั้นตอนการดำเนินการเพาะปลูกผักหวาน ควรนำความรู้และประสบการณ์ที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ ประธานกรรมการกลุ่มควรมีภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตย กรรมการกลุ่มควรปฏิบัติหน้าที่ตามตำแหน่ง ควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม มีความสนใจใฝ่รู้ จึงจะประสบผลสำเร็จ

**คำสำคัญ:** แนวทางการบริหารจัดการ; เพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน

## Abstract

The objectives of this research were to study the cultivation and propagation of Pug Wan administration and to study conditions for success or failures of Pag Wan cultivation and propagation in Khon Kean. The 24 informants included 13 successful farmers in Muang, Numphong and Phon districts, 8 experiment planters of Pag Wan in Manjakiri district, 2 staff of Tumbon Administrative organization and 1 district agriculture officer. The research instrument consisted of semi-structured interview, observation forms and training documents. The data were descriptively analyzed

The research findings were as follows: (1) The administration of cultivation and propagation of Pag Wan following aspects were involved: labour, marketing and general management. (2) The success condition

included the farmers endurance, intention initiative, eagerness to learn, research and experiment, Besides, the farmers must know the techniques to adapt the planning of Pag Wan which naturally grows in thick forest in plain setting. The condition for failures had to do with the planters lack of serious study from successful farmers, lack of eagerness to learn and lack of endurance. and (3) As for guidelines for group management of Pag Wan cultivation and propagation, the organization and training of farmers in Ban Tasala, Manjakiri district indicated that the democratic leadership of the chairman and the committee is crucial. They should do their duties appropriately and stress the participation of group members, motivating their eagerness to learn. That way only will lead to success.

**Key words:** Mean to management; Pag Wan cultivation and propagation

## บทนำ

ผักหวานเป็นผักพื้นบ้านที่เก็บมาจากป่า บางคนเรียกว่าผักหวานป่า ซึ่งเป็นอาหารที่ชาวอีสานนิยมรับประทาน ผักหวานป่าจะพบได้ตามโคกตามป่า ป่าเชิงเขา หรือป่าโปร่ง สภาพดินเป็นดินดานหรือดินปนทราย (Paresithong, 2007 : 6-7) ในปีหนึ่งๆ ผักหวานจะแตกใบอ่อน ในเดือนกุมภาพันธ์ ถึง พฤษภาคม สามารถนำมาประกอบอาหารได้ การไปเก็บยอดผักหวานตามโคกป่า เมื่อประมาณ 50 ปีที่แล้ว ชาวบ้านจะนัดกันไปเก็บยอดผักหวานที่ป่า ซึ่งอยู่ห่างจากหมู่บ้านประมาณ 3-5 กิโลเมตร บางกลุ่มต้องเดินทางไปเก็บผักหวานที่ไกลกว่า ได้นำอาหาร (ห่อข้าว) ไปรับประทานด้วย บางกลุ่มจะนอนที่เชิงเขา เพื่อเก็บผักหวานตั้งแต่เช้ามืด แล้วนำมาขายในช่วงเช้า วิธีเก็บผักหวานอ่อนมีหลายวิธี ถ้าต้นไม้สูง ก็สามารถโน้มกิ่งมาเก็บข้างล่างได้ บางคนใช้ผ้าปูไว้ที่ได้ต้นผักหวานแล้วใช้มือรูดใบอ่อน ส่วนต้นที่สูง ผู้เก็บใบผักหวานจะตัดกิ่งหรือตัดต้นเพื่อเก็บยอดผักหวาน บางรายโค่นต้นเพื่อที่จะเก็บได้สะดวก ชาวบ้านมีความเห็นว่า “กิ่งผักหวาน ยิ่งตัดยิ่งแตก” บางรายเรียกว่าผักหวานเป็นไม้ที่ “ทำลายตนเอง” (Krisanaputhi, 2008 : 21-28)

การขายยอดผักหวาน มักจะขายที่ตลาดสดของท้องถิ่น ในช่วงที่ผักหวานออกสู่ตลาดใหม่ๆ ราคา กิโลกรัมละ 250 บาท (ประมาณปลายเดือน มกราคม ถึง กุมภาพันธ์) หลังจากที่ยอดผักหวานมีปริมาณมากๆ ราคา ก็จะลดลงเหลือ กิโลกรัมละ 30-40 บาท เกี่ยวกับการประกอบอาหารโดยการนึ่ง ผัด หมก แกง เช่น แกงผักหวานใส่ไข่มดแดง แกงใส่ปลา ไก่ แกงจืด ใส่เนื้อหมู ผักหวานนอกจากจะให้คุณค่าทางอาหารแล้ว ผักหวานยังเป็นพืชสมุนไพร รากผักหวานต้มรับประทาน สามารถแก้พิษร้อนในการแก้ปวดมดลูกได้ แก่นของ

ผักหวานต้มรับประทานเป็นยาแก้ปวดตามข้อได้ (Research on farming systems, 1988 : 52-55)

เนื่องจากผักหวานเป็นพืชเศรษฐกิจที่มีราคาขายค่อนข้างสูง ได้มีผู้สนใจปลูกผักหวานขายนำรายได้มาสู่ครอบครัวปีละจำนวนมาก เช่น เกษตรกรอำเภอบ้านหมอ จังหวัดสระบุรี ปลูกผักหวานขายได้ปีละมากกว่า 10 ล้านบาท ใช้พื้นที่ปลูกมากกว่า 1,000 ไร่ จำนวนเกษตรกร 500 รายเศษ เฉลี่ยประมาณรายละ 2 ไร่ รายที่ปลูกมากที่สุด มีพื้นที่ปลูก 20 ไร่ (Phrurksachat, 1998 : 10) ในจังหวัดขอนแก่น อำเภอพล นายวิเชียร ลุนบาง เกษตรกรบ้านเก่าจิว ปลูกผักหวาน 1,268 ต้น ปลูกกับต้นแค ขายได้ปีละประมาณ 100,000 บาท (Krisanaputhi et al., 2012 : 1-15) จะเห็นได้ว่าผักหวานสามารถนำรายได้มาสู่ครอบครัวและชุมชน ปีละจำนวนมาก จึงเป็นแรงบันดาลใจให้เกษตรกรหาวิธีขยายพันธุ์ผักหวานและหาวิธีการบริหารจัดการเพาะปลูก บำรุงรักษา และการตลาด

จังหวัดขอนแก่น เป็นเมืองหลักของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีประชากร 1,820,110 คน ประกอบด้วย 26 อำเภอ 198 ตำบล 2,331 หมู่บ้าน และ 389 ชุมชน (Khon Kaen Provincial Administrative Office, 2014 : 1) ในจังหวัดขอนแก่น มีเกษตรกรในอำเภอต่างๆ ส่วนใหญ่มีการเรียนรู้จนประสบความสำเร็จ ได้เพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอน้ำพอง อำเภอชุมแพ อำเภอแวงใหญ่ เกษตรกรแต่ละรายได้ขยายพันธุ์ผักหวาน ด้วยเทคนิคและวิธีการต่างๆ มีการเรียนรู้จนประสบความสำเร็จหลายรายสามารถนำรายได้มาสู่ครอบครัวและชุมชน มีเทคนิคบริหารจัดการการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน ด้วยวิธีต่างๆ ที่น่าสนใจแต่มีส่วนน้อยที่ล้มเหลว ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงสนใจจะศึกษาหาแนวทางการบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานพืชเศรษฐกิจในจังหวัดขอนแก่น โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัย ดังนี้

### วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานพืชเศรษฐกิจในจังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาเงื่อนไขของความสำเร็จและความล้มเหลวในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานพืชเศรษฐกิจในจังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อหาแนวทางการบริหารจัดการเพาะปลูกผักหวานและขยายพันธุ์ผักหวานพืชเศรษฐกิจในจังหวัดขอนแก่น

## วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ

### 1. กลุ่มเป้าหมายและผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ เกษตรกรผู้ปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน และเกษตรกรผู้ไม่ได้ปลูกแต่สนใจจะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในจังหวัดขอนแก่น

ผู้ให้ข้อมูล 24 คน ประกอบด้วย เกษตรกรผู้ปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน อำเภอเมือง อำเภอน้ำพอง อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น จำนวน 13 คน เกษตรกรอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ผู้ไม่ได้ปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน แต่มีความสนใจริเริ่มดำเนินการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน จำนวน 8 คน เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล จำนวน 2 คน เกษตรอำเภอ 1 คน กำหนดจำนวนผู้ให้ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ ได้กำหนดตามความเหมาะสมของสถานการณ์ (Phothisita, 2007 : 249)

### 2. ประเด็นการศึกษา มีดังนี้

2.1 การบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในจังหวัดขอนแก่น

2.2 เงื่อนไขของความสำเร็จและความล้มเหลวในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในจังหวัดขอนแก่น

2.3 แนวทางการบริหารจัดการปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานพืชเศรษฐกิจในจังหวัดขอนแก่น

### 3. พื้นที่ศึกษา

ได้แก่ อำเภอเมือง อำเภอน้ำพอง อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น ซึ่งได้เพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานที่ประสบผลสำเร็จ ส่วนอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่เกษตรกรริเริ่มปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน โดยได้รับความรู้และประสบการณ์ซึ่งเป็นการยอมรับนวัตกรรมของเกษตรกร

### 4. การเลือกพื้นที่ศึกษา

ได้เลือกเกษตรกรผู้ประสบผลสำเร็จอย่างดี (Best Practice) ในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในจังหวัดขอนแก่น เลือกโดยวิธีเจาะจง (Purposive Selection) และเลือกเกษตรกรที่ยังไม่ได้เพาะปลูกผักหวาน ซึ่งมีความสนใจได้เรียนรู้ ได้คิดจัดตั้งกลุ่ม

เพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน โดยได้รับความรู้และประสบการณ์จากเกษตรกรที่ปลูกผักหวานประสบความสำเร็จ

#### 5. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล ได้แก่

5.1 แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) เพื่อสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) เกี่ยวกับชุมชน

5.2 แนวทางการสัมภาษณ์ เพื่อสัมภาษณ์เจาะลึก (In-depth Interview) เพื่อสัมภาษณ์เชิงลึก

5.3 แนวทางการสังเกต (Observation guide) เพื่อสังเกตสิ่งแวดล้อมในการเพาะปลูกผักหวานและพฤติกรรมของผู้เพาะปลูกผักหวาน

5.4 เอกสารการฝึกอบรมเรื่องการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน

5.5 เครื่องมือที่ใช้ในการประเมินผล ได้แก่

1) แนวทางการสนทนากลุ่ม

2) แบบประเมินผลการดำเนินงานของกลุ่ม

5.6 การวิเคราะห์ข้อมูล ใช้วิธีวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และการวิเคราะห์แบบพรรณนา (Descriptive Analysis)

#### ผลการวิจัย

ผู้ให้ข้อมูล ทั้งหมด จำนวน 24 คน เป็นชาย 3 คน หญิง 11 คน อายุ 60 ปีขึ้นไปมากที่สุด 9 คน รองลงมาอายุ 41-50 ปี 6 คน อายุ 51-60 ปี จำนวน 5 คน อายุ 30-40 ปี จำนวน 4 คน ระดับการศึกษาจบประถมศึกษาปีที่ 4 มากที่สุด 10 คน ประถมศึกษาปีที่ 6 จำนวน 8 คน ประกาศนียบัตรวิชาชีพ มัธยมศึกษาปีที่ 3 และปริญญาตรี กลุ่มละ 3 และรับราชการ 4 คน

ก่อนการวิเคราะห์เกี่ยวกับการบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน ขอเสนอเกี่ยวกับขั้นตอนการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน ดังนี้

##### 1. การเตรียมเมล็ดพันธุ์

การคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ตั้งแต่เป็นเมล็ดที่สุกและเมล็ดที่สมบูรณ์ นำเมล็ดมาแกะเพาะเปลือก ผึ่งไว้ในร่ม 3 วัน ไม่เกิน 1 สัปดาห์ แล้วนำมาเพาะในแปลง ที่เตรียมไว้ประมาณ 1 เดือน ผักหวานจะงอกดี เมื่อต้นโตจะมีขนาด 3 ถึง 4 นิ้ว นำไปปลูกลงแปลงได้ ถูเพาะต้นกล้าผักหวาน ควรยาวเหมือนงูต้นกล้ายาวพาราเนื่องจากรากผักหวานจะยาวดิ่งตรงลงไป

รากจะไม่ม้วน ดังคำกล่าวของนายสมดิน ว่า “...การเตรียมเมล็ดพันธุ์ผักหวาน ควรเลือกเมล็ดที่สมบูรณ์ มากะเพาะเปลือก ผังไว้ในร่ม 3 วัน นำมาเพาะในแปลงที่เตรียมไว้ ประมาณ 1 เดือน ก็จะงอกให้ต้นโต 3-4 นิ้ว ก็นำไปปลูกที่แปลงได้ ถูเพาะต้นกล้าผักหวานต้องยาว เพราะรากยาวดิ่งรากไม่ม้วนขอ...”

## 2. การเตรียมแปลงปลูก

เตรียมดินแบบปกติ เช่น ไถพรวนดิน ให้ปลูกต้นลงไถไว้ก่อน ให้ต้นห่างกัน 3 เมตร แล้วจึงปลูกต้นผักหวาน ให้ห่างจากต้นลำไย 2 เมตร เช่น สวนของสมดิน บ้านหนองไหล ปลูกผักหวานในเนื้อที่ 12 ไร่ ต้นลำไย 214 ต้น สวนผักหวานของนายโอภาส บ้านหนองอ้อน้อย อำเภอหนองสูง ปลูกผักหวานกับต้นตะขบ ทั้งใบ ราก และร่มเงา ได้เอื้อให้ต้นผักหวานเจริญเติบโต ใบต้นตะขบเป็นปุ๋ยที่ดีให้แก่ต้นผักหวาน ดังนั้น ปลูกต้นผักหวานกับต้นไม้อื่นดังกล่าว จะได้ผลดี

## 3. การเพาะและขยายพันธุ์ผักหวาน

ถ้าจะให้ได้ผลจะต้องเพาะจากเมล็ดผักหวานที่สุก เมล็ดสมบูรณ์ การขยายพันธุ์ผักหวานที่ประสบผลสำเร็จ ต้องปลูกผักหวานกับต้นไม้อื่น เช่น ต้นลำไย ต้นตะขบ และต้นแค ซึ่งจะให้ร่มเงาดี ต้นตะขบจะให้ใบตลอดปี ต้นแค ต้นไม้ใหญ่โต เหมาะสมสำหรับผู้ที่มีที่ดินน้อย เช่น สวนผักหวานของนายสมดิน ได้ขยายพันธุ์ผักหวานด้วยการเพาะเมล็ด ได้นำต้นกล้าไปปลูกห่างจากต้นลำไยประมาณ 2 เมตร สวนของนายโอภาส ได้นำต้นกล้าผักหวานไปปลูกห่างต้นตะขบ ประมาณ 1 คอก เช่นกัน

## 4. การบำรุงรักษา

ควรรดน้ำโดยประมาณ รดน้ำวันเว้นวัน เพราะผักหวานเป็นพืชที่ไม่ชอบน้ำ การใส่ปุ๋ยควรใช้ปุ๋ยคอก ผักหวานไม่ชอบปุ๋ยเคมี การใส่ปุ๋ยใช้ปีละ 2 ครั้ง เช่น จะให้ปุ๋ยเดือนธันวาคม กับเดือนสิงหาคม ดังคำกล่าวของนายโอภาส ว่า “การบำรุงรักษาได้ผลดี บางครั้งใช้ปุ๋ยเทศบาล (จากส้วม) ให้นำน้ำแฉะ ปกติจะใส่ปุ๋ยปลายฝน ต้นหนาว หรือจากวันพ้อ (ธันวาคม) ถึงวันแม่ (สิงหาคม) สิ่งสำคัญใช้ปุ๋ยคอก”

## 5. การเก็บผลผลิต

การเก็บยอดอ่อนผักหวานหรือใบอ่อน จะเก็บประมาณเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายน และพฤษภาคม ปกติจะเก็บในช่วงเช้า ดังจะเห็นสวนผักหวานของนายสมดี สมาชิกในครอบครัวที่ช่วยกันเก็บยอดผักหวานในช่วงเช้า ส่วนนายโอภาส เก็บยอดอ่อนผักหวาน

ตามความสะดวกนำไปใช้ประโยชน์หลายอย่าง ประมาณเดือนกุมภาพันธ์ ถึงเดือนพฤษภาคม เพื่อนำไปบริโภค นำไปประกอบอาหารเพื่อทำบุญ และขายผักหวาน ส่วนนายวิเชียร เก็บยอดอ่อนผักหวานประมาณเดือนเมษายน สมาชิกครอบครัวจะช่วยกับเก็บผักหวานแล้วขายที่สวนและขายส่งให้กับแม่ค้าที่มารับซื้อ

## 6. การบริหารจัดการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน

6.1 ด้านแรงงานหรือจัดการบุคคล ผู้ปลูกผักหวานของแต่ละครัวเรือนเป็นแรงงานหลัก ไม่มีการจ้างแรงงานภายนอก กรณีครอบครัวของนายสมดิน แรงงานทำสวนผักหวานช่วยกันเพาะปลูก บำรุงรักษา เพาะต้นกล้า เก็บเกี่ยวผลผลิต หลังจากที่ภรรยาเสียชีวิต นายสมดิน เป็นแรงงานหลัก มีบุตรชาย และสะใภ้ช่วยกันทำต่อ

ดังคำกล่าวของนายสมดิน ว่า “แรกๆ ตน ภรรยา บุตรชาย ช่วยกันเพาะปลูก ผักหวาน การบำรุงรักษา การเพาะต้นกล้า เก็บใบอ่อนผักหวานไปขาย ไปกิน หลังจากภรรยาชีวิต ตนก็เป็นหลักในการทำสวนผักหวาน มีบุตรชาย และลูกสะใภ้”

สวนผักหวานของนายโอภาส นางศศิธร แรงงานหลักสำหรับทำสวนผักหวาน มีจำนวน 2 คน คือ นายโอภาส และ นางศศิธร เช่นเดียวกับสวนผักหวานของ นายวิเชียร ลุนบาง ไม่มีการจ้างแรงงาน ในอนาคตจะให้บุตรชายมารับช่วงต่อ เนื่องจากตนมีอายุมากแล้ว ปลูกผักหวานมีรายได้ดี

6.2 ด้านการเงินหรือรายได้ ผักหวานเป็นพืชผักที่ชาวอีสานนิยมรับประทาน ประมาณเดือนมกราคม เป็นช่วงที่ผักหวานแตกใบอ่อน ช่วงแรกราคาจะสูงถึงกิโลกรัมละ 200-300 บาท เดือนที่ผักหวานแตกใบอ่อนมาก คือ ช่วงเดือนกุมภาพันธ์ มีนาคม เมษายน และพฤษภาคม รายได้จากผักหวาน 50-80 บาท การขายต้นกล้าผักหวานต้นละ 25 บาท ถึง 50 บาท ขายเมล็ดพันธุ์กิโลกรัมละ 500 บาท ในปีหนึ่งๆ เฉลี่ยแล้วเกษตรกรจะมีรายได้ จากการขายผักหวาน ประมาณปีละ 100,000บาท

6.3 ด้านวัสดุอุปกรณ์ ได้แก่ถุงใส่ต้นกล้าผักหวาน สำหรับถุงปลูก ต้นกล้าจะยาวขนาดเท่าเหมือนถุงใส่ต้นกล้าอย่างพารา เนื่องจากราคาผักหวานจะทรงดังลง ไม่ตงอเหมือนเหมือนรากต้นไม้อื่น กรณี นายสมดิน การเพาะเมล็ดพันธุ์ผักหวานใช้ต้นผักหวานจำนวน 23 ต้น เป็นต้นแม่พันธุ์ แล้วนำเมล็ดพันธุ์มาเพาะพันธุ์ ต้องล้างเปลือกเมล็ด แล้วเพาะในกระบะที่บรรจุดินทรายสำหรับเพาะพันธุ์ สำหรับนายวิเชียร ใช้วัสดุอุปกรณ์ คือ ถุงใส่

ต้นกล้า เริ่มแรกเมื่อปี 2550 ซื้อเมล็ดพันธุ์มาจากจังหวัดสระบุรี ในกิโลกรัมละ 300 บาท ปัจจุบันราคาเมล็ดพันธุ์ เมล็ดละ 10 บาท ส่วนต้นกล้าต้นละ 10 บาท

6.4 ด้านการตลาด ส่วนใหญ่ขายผลผลิตที่บ้านตนเอง เนื่องจากผู้ที่มาซื้อยอดผักหวาน ต้นพันธุ์ ได้มีการบอกต่อๆ กันไป ทั้งข่าวหรือข้อมูลจาก Internet สื่อวิทยุและหนังสือพิมพ์ ทั้งมีผู้เข้ามาศึกษาดูงาน เก็บข้อมูลในการวิจัยจะบอกกล่าวกันต่อไป

6.5. ด้านการบริหารจัดทั่วไป จากการศึกษา 2 กรณี เกษตรกรที่ปลูกผักหวานกับต้นลำไย ปลูกห่างต้นลำไยประมาณ 2 เมตร ได้รับเงาจากต้นลำไย เกษตรกรที่ปลูกผักหวานกับต้นตะขบ ห่างจากต้นตะขบประมาณ 1 ศอก ใบของต้นตะขบจะไม่สลัดใบ แต่จะมีสีเขียวข่มตลอดกาล ใบจะให้ปุ๋ยเป็นอย่างดี ส่วนเกษตรกรที่ปลูกผักหวานกับต้นแค ปลูกห่างประมาณ 1 ศอกเช่นกัน ต้นแคไม่ใหญ่โต ให้ร่มเงาได้ เหมาะสำหรับกับผู้ที่ไม่มีที่ดินน้อย เกษตรกรดังกล่าวเรียนรู้จากสื่อ จากการไปทัศนศึกษาดูงานจากผู้ประสบผลสำเร็จ เพาะปลูกผักหวาน

## 7. เงื่อนไขความสำเร็จและความล้มเหลวในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน

ปัจจัยแห่งความสำเร็จ ปัจจัยภายในได้แก่ เกษตรกรมีความตั้งใจจริง อดทน มีความคิดริเริ่มในการสร้างสรรค์ในการคิดค้น ทดลอง สนใจใฝ่เรียนรู้เสมอ ปัจจัยภายนอก ได้แก่ การนำแนวคิดจากธรรมชาติของผักหวานที่ขึ้นอยู่ในป่ามาปรับเปลี่ยนวิธีการปลูกให้สอดคล้องกับสภาพธรรมชาติ และการสร้างเครือข่ายกับภาครัฐ ภาคเอกชน ในการเผยแพร่ข้อมูล

ปัจจัยแห่งความล้มเหลว จากประสบการณ์เกษตรกรผู้ปลูกผักหวานล้มเหลว ได้แก่ ขาดการศึกษาเรียนรู้จากผู้เพาะปลูกผักหวานประสบผลสำเร็จ ขาดความสนใจใฝ่รู้ ขาดความอดทนวิริยะอุตสาหะ

## 8. แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน

หลักจากสนทนากลุ่มผู้รู้และเกษตรกรบ้านท่าศาลา ตำบลท่าศาลา อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ได้จัดตั้งกลุ่มเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน และได้รับการฝึกอบรมเกี่ยวกับการบริหารจัดการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพ การเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานของเกษตรกรที่ประสบผลสำเร็จ ขั้นตอนการดำเนินการเพาะปลูกผักหวาน ควรนำความรู้และ

ประสบการณ์ที่ได้รับ ไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ กรรมการและสมาชิกกลุ่มควรมีส่วนร่วมในกิจกรรมกลุ่ม ประธานกรรมการกลุ่มควรมีภาวะผู้นำแบบประชาธิปไตย

### อภิปรายผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์ข้อมูล ได้พบประเด็นที่น่าสนใจ จึงได้นำมาอภิปราย ดังนี้

1. การบริหารจัดการการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน พบว่า ประกอบด้วย คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ การตลาดและการจัดการทั่วไป ในการจัดการทั่วไป เกษตรกรได้มีความสนใจในการเพาะปลูกผักหวานได้จากข่าวสารและสื่อ อีกทั้งยังไปศึกษาดูงานจากผู้เพาะปลูกผักหวานที่ประสบผลสำเร็จ สอดคล้องกับงานวิจัยของ ทวีศักดิ์ ชิดชัย Chitchai (2010 : 7) เกี่ยวกับเรื่องการจัดการความรู้ การปลูกผักหวานป่าของประชาชนในเขตตำบลศรีวิชัย อำเภอมะนัง จังหวัดสตูล พบว่า เกษตรกรได้รับความรู้เกี่ยวกับการปลูกผักหวาน ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ เช่น ฟังจากวิทยุ การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้ปลูกผักหวานที่ประสบผลสำเร็จ ทั้งนี้อภิปรายได้ว่า การที่จะยอมรับเทคโนโลยีทั้งจะต้องผ่านขั้นตอนต่างๆ 5 ขั้นตอน ดังที่ Roger and Shoemaker อธิบายไว้ (Roekrai, 1985 : 29-31) เริ่มตั้งแต่ได้รับความรู้ มีความสนใจจนถึงการตัดสินใจ และลงมือปฏิบัติ

2. เจื่อนไขแห่งความสำเร็จและความล้มเหลวในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน ปัจจัยแห่งความสำเร็จ พบว่า เกษตรกรมีความตั้งใจจริง อดทน มีความริเริ่มในทางสร้างสรรค์ คิดค้น สนใจ ใฝ่เรียนรู้อยู่เสมอ ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ เสริมศักดิ์ วิศาลาภรณ์ และคณะ Wisalaphon et al. (1992 : 148) ได้อธิบายเกี่ยวกับปัจจัยที่ประสบผลสำเร็จ ได้แก่ มีความคิดริเริ่ม มีความอดทน สามารถเข้าพบกับผู้อื่นที่รู้เรื่องดี มีความเข้าใจ ทั้งนี้อภิปรายได้ว่า ผู้ที่ประกอบกิจกรรมประสบผลสำเร็จนั้นจะต้องมีความคิดริเริ่ม มีความอดทน เครือข่าย ที่จะส่งเสริมด้านความรู้ และการเผยแพร่ได้

เจื่อนไขแห่งความล้มเหลวในการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน พบว่า เกษตรกรขาดการเรียนรู้จากผู้เพาะปลูกผักหวานที่ประสบผลสำเร็จ ขาดความสนใจใฝ่รู้ ขาดความอดทน สอดคล้องกับผลการศึกษาของ จิราพร สุมนา Sumna (2013 : 6) ได้อธิบายว่า หากบุคคลหรือกลุ่มยังไม่มีความพร้อม ก็ยากที่กิจกรรมนั้น จะบรรลุผลสำเร็จหรือไม่

ข้อค้นพบที่น่าสนใจจากผลการวิจัยเรื่องนี้ คือ การใส่ใจใฝ่เรียนรู้ ผู้คิดค้นจะก่อให้เกิดนวัตกรรมใหม่ และเป็นนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม จะทำให้สังคมและประเทศชาติเจริญก้าวหน้าได้

## ข้อเสนอแนะ

### 1. ข้อเสนอแนะในการนำไปปฏิบัติ

1.1 องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งอยู่ใกล้ชิดประชาชนไม่ว่าจะเป็น องค์การบริหารส่วนจังหวัด เทศบาล ควรให้การสนับสนุนเกษตรกรผู้เพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน ในด้านการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งนี้เพื่อจะช่วยให้เกษตรกรมีรายได้เพิ่มขึ้น ทั้งจะเป็นประโยชน์ในด้านโภชนาการและเป็นพืชสมุนไพรอีกด้วย

1.2 องค์การภาครัฐ องค์การภาคเอกชน และสื่อสารมวลชน ควรให้การสนับสนุนด้วยการสร้างเครือข่ายเผยแพร่ประโยชน์ของผักหวานและการเพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวาน เนื่องจากคุณค่าของผักหวานจะเป็นประโยชน์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม กล่าวคือ นอกจากผักหวานจะเป็นพืชเศรษฐกิจ นำรายได้มาสู่ครอบครัวแล้ว ในด้านสังคมและสิ่งแวดล้อม การเพาะปลูกผักหวาน จะช่วยไม่ให้ชาวบ้านไปเก็บผักหวานป่า และตัดกิ่งตัดต้นผักหวานเพื่อเก็บใบอ่อน ซึ่งเป็นการทำลายป่าไม้

### 2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

2.1 ควรทำวิจัยเชิงสำรวจเพื่อสำรวจเกษตรกรผู้เพาะปลูกและขยายพันธุ์ผักหวานในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เพื่อที่จะได้ทราบถึงจำนวน และวิธีการเพาะปลูกผักหวาน

2.2 ควรทำการวิจัยแบบผสมทั้งการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เรื่องการจัดการองค์ความรู้เกี่ยวกับผักหวาน เพื่อพัฒนาการเพาะปลูกและส่งเสริมเศรษฐกิจชุมชน

2.3 ควรทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) เกี่ยวกับการพัฒนาบริหารจัดการเพาะปลูก และขยายพันธุ์ผักหวานในพื้นที่อื่น

## References

- Chitchai, T. (2010). *Knowledge management of vegetarian populations in Srivichai subdistrict. Wanonnoi District Sakon nakonn*. Independent Study Master of Public Administration Local government : Khonkaen University.
- Khon Kaen Provincial Administrative Office. (2014). *Information about local administration in Khon Kaen*. Khon Kaen : Department of Local Administration.
- Krisanaputhi, W. (2012). *"Pag Wan" From the past to the future*. Khon Kaen : Khlangnanawitthaya Publishers.
- Krisanaputhi, W. (2008). *Planting and propagation of Pag Wan in the Northeast*. Research on farming systems : Khonkaen University.
- Phraesithong, N. (2007). *"Phakwanban - Phakwanpa" A professional cultivation guide*. Bangkok : Neon Book Media Publishers.
- Phruksachat, R. (1988). *Vegetables Guide to commercial cultivation*. Bangkok : Neon Book Media Publishers.
- Phothisita, C. (2007). *Science and art of qualitative research*. Bangkok : Amarin Printing And publishing.
- Research on farming systems. (1988). *Planting and propagation of vegetables in the Northeast*. Khon Kaen : Faculty of Agriculture. Khonkaen University.
- Roekrai, D. (1985). *Applying change: Focus on the process of spreading innovation*. Bangkok : Kasetsart University.
- Sumna, J. (2013). *Role of Tambon Administrative Organization in Promoting Cotton Weaving Group : A Case Study of Cotton Weaving Group, Tambon Nong Waang, Nang Bay, Phon District, Khon Kaen Province*. Independent Study Report Master of Public Administration . Northeastern University.
- Wisalaphon, S. et al., (1992). *Independent Study of Vocational Education of Vocational Education Graduates*. Research Report, Bangkok : National Education Commission. The Prime Minister.